

VIESTNIK

HRVATSKOGA

ARKEOLOGIČKOGA DRUŽTVA.

Harpocrates.

(V. sliku III.)

U starih piscih rodoslovlje ovoga egipatskoga boga prikazuje se veoma zamršeno. Većinom kažu, da je Osiris (Serapis, grčki *Dionysos*, sa symbolom Apisa) dobio od Iside (grčki *Demeter* ili argivska *Io*, sa symbolom krave) sina Horusa, a da se od ovoga rodio Harpokrates. Drugi pako pišu, da su Horus i Harpokrat sinovi Osirisa i Iside, ali da se Horus rodio, dok je Osiris bio na ovom svijetu, a Harpokrat pokle je on sašao u donji svijet. Herodot spominje Horusa, Harpokrata pako ne, jer njegovo bogoslužje kao domaće obavljalo se je još onda samo u gornjem Egiptu (*Jablonski. Panth. I. 244.*) Prvi, koj ga spomenuo, bio je Eratosthenes, oko god. 280 pr. Is. kujižničar u Aleksandriji egipatskoga kralja Ptolemäusa Evergetesa, i to u popisu egipatskih kraljeva, koji su stolovali u Thebi, kao dvadesetšesti (*Syncell. str. 109.*). Voss tvrdi, da je ime Harpocrates egipatskoga izvora, akoprem kašnje poznato, dočim drugi o tom dvoje (*Mythol. III. 48.*) Po E. Curtius (*Nuove Memorie dell' Instituto Arch. di Roma p. 373*) Egipčani bili bi ga zvali *Harpe-croti* (*V. Bunsen v' Egypte, I. 505.*). Ova rječ po Hugu značila bi: *genij primirja*, a po Lepsius: *horos dečko*.

Egipčani još sprva prikazivali su ga kao dečka nedorasla, koj još slabo govori i hoda, te su ga smatrali kao boga svetlosti ali još slabačne, naime kao zimskoga sunca, dočim jim je Horus bio kao lietno sunce. Isto tako predstavljali su ga kao rođena s prstom na ustih ili naprama ustim, naime kao boga šućenja, te mu pripisivali smisao mirne naravi i tajstvenosti. Ovaj znak, pošto se Harpokrat obično nalazio u društvu svojih roditelja Iside i Serapisa, odnosno na ove bio bi znamenovao i ovo: *ut homines eos fuisse, tace-*

retur (S. Augustinus de C. D. XVIII. S. Nymphodor. apud Clem. Al. Strom. 1. p. 383 P).

Bogoslužje Iside, Osirisa (Serapisa), Horusa i Harpokrata već za prvih Ptolemäusa kroz Feniciju i Malu Asiju dodje u Grčku, koja ga oberučke primi i podomaći, buduće se osnivalo na otajstvih, ondje toliko omljubljenih (*Preller. Berichte der K. Sächs. Gesell. der Wis. 1851.196*). Iz Grčke prodje na otok Maltu, iz Malte u Siciliju, odatle se uvuče u južnu Italiju i prodje do Rima. Već za Sule nalazilo se je u Rimu Serapisevo društvo *collegium Pastophorum Serapidis*. Ali se do mala sama rimska vlada krepko latila, da ga utamani. God. 58 pr. Is. za prvi put budu srušeni žtvenici podignuti na Kapitoliju Serapidu, Isidi, Harpokratu i Anubisu usprkos oprieki demokratičke stranke (*Varro apud Tertull. ad Nat. I. 10., Apol. 6, Arnob. II. 73*).¹ Za Cesara, obožatelja Kleopatre, to progjanjanje presta. Ovaj sam god. 42 pr. Is. sagradi hram Isidi i Serapidu. August pako zabrani njihovo bogoslužje u gradskom obrovu, ali jim sam ipak jedan žrtvenik posveti (*Dio LIII. 2. LIV. 6*). Tiberius god. 19 po Is. iznova ga progna, ali za njegovih naliednika Isidevo bogoslužje smatralo se je kao stvar ukusa (*Suet. Otho 12 etc.*). Za vladanja careva Flavijeve obitelji sve se više širilo, a za Antonina s prva snoseno, hje kašnje osobito ljubljeno (*Tacit. Hist. III. 74 etc.*), dočim mu napokon Karakala više hramova posveti (Spartianus. Carac. 9 etc.).

Plinius piše (Natur. Hist. XXXIII. 12), da u njegovo vrijeme *Harpocratem statuasque Aegyptiorum numinum in digitis vtri quoque portare incipiebant*. I sbilja izkopalo se je sjaset kipova tih egipatskih bogova, ali mal ne svi maleni. Slavni C. Cavedoni, opisujuć u *Bullettino dell' Inst. Arch. di Roma 1855 X.* jedanaest kipića raznih bogova skupa nadjenih, medju kojimi bjaše i Harpokratov 8 cm. visok ali s hrelima, zračnom glavom, cvietom lotosa na glavi, kaži-

¹) Mommsen. C. I. L. I. p. 225 n. 1034 donosi jedan nadpis iz republikanske dobe, u kom dolazi jedan *sacerdos Isidis Capitoli*, te veli: „Capitolina Isis praeterea non memoratur, nisi quod notum est extrema liberae rei publicae aetate, hoc est ea, qua inscriptio haec facta est, sacella Isiaca intra muros et maxime in Capitolio constituta senatus auctoritate disiecta esse (Tertull. apolog. 6: *Serapidem et Isidem et Harpocratem cum suo cynocephalo Capitolio prohibitos inferri — Piso et Gabinius consules — eversis etiam aris eorum abdicaverunt*. Preller *röm. Myth.* p. 727.)“

prstom desnice na gornja ustna i obilnicom u lievici, dodaje, da su se kipovi Harpokratovi silno množili za rimskoga carstva, i da jih u muzejih ima mnogo (*V. Zannoni. Gal. di Fir. Ser. IV. tav. 47.*). Tako i K. O. Müller u djelu *Handbuch der Archaeologie der Kunst* piše: *Die Horus oder Harpokrates-knaben, mit dem Zeigefinger auf dem Munde, dem Füllhorn im Arme, meist kleine Bronzen, Amulette, te u bilježki navadja izvore.*

I Rimljani smatrali su Harpokrata kao boga šućenja, *qui premit vocem digitoque silentia svadet* (*Ovid. Met. 9, 692*). Držali su ga i za domaćeg boga (*Dii Penates*). *A. Pellegrini* u opisu vrtova *Asinia Polliona*, veli, da na ulazku u *Lorarium*, naime u moljnicu njegove kuće, *si vede dipinto a sinistra della porta il dio Arpocrate. Egli ha in testa il fiore di loto, tiene l' indice della mano destra alla bocca come dio del silenzio, e con la sinistra regge il corno dell' abbondanza. I Romai ponevano l' imagine di questo dio all' entrata dei templi e dei luoghi sacri, per significare, secondo Plutarco, che si debbano onorare gli dei col silenzio, e che gli uomini, avendone un' imperfetta cognizione, non debbano parlarne che con rispetto* (*Bullettino dell' Inst. Arch. di Roma 1867. p. 109*). Dopitivali su mu i više simboličkih znakova, a medju njimi najobičniji bjahu: privjesak na prsuh (zapis, bula) proti vračarijam (*Ann. dell' Inst. Arch. 1839. p. 126*), cviet od lotosa na glavi (lotos posvećen suncu, te kad se sunce pomoli, otvara se, a kad sadje, zatvori se. — *Dioscorid. IV. 114. Plin. XIII. 17. 18*); obilnica u lievici (obična u predstavah *Heliosa* ili sunca (*Bullettino 1852 p. 187*), itd. *W. Helbig* u razpravi *Bronzi del sig. Castellani a Napoli* spominje više tih znakova na jednom kipu (7 cm. vis.) predstavljajućem sinkronizam Harpokrata i *Amora*: *ha nella sinistra una cornukopia, e l' indice della mano destra sulla bocca . . . Sulla sua fronte si scorge il loto, sul petto la bulla, sul dorso la clamide sulla spalla sinistra* (*Bullettino dell' Inst. Arch. 1864 p. 217*).

Da se je bogoslužje gori spomenutih bogova egipatskih postupno razširilo iz Italije kroz cijeli rimski svjet, tomu su jasan dokaz navlastito rimski nadpisi istim bogovom posvećeni a ondje našasti. U koliko se tiče ovih naših strana poznat nam je jedan takav nadpis izkopan u Zadru a sada u Veronezkom muzeju, posvećen *Isidi* i *Serapidu* (*C. I. L. III. 2903*), — jedan u *Sisku* posvećen *Isidi* (l. c. 3994), — četiri u *Ptuju*, od kojih tri posvećeni *Isidi* a jedan *Serapidu* (l. c. 4015. 4016. 4017 i 4044), — jedan

u Ljubljani posvećen Serapidu (l. c. 3842), — jedan u Savariji (Stein am Ager) posvećen Isidi (l. c. 4156), jedan u Budimu posvećen Serapidu (l. c. 3637), — dva u Beču i više njih u Daciji, ali nam nije poznat nikakav nadpis posvećen Harpokratu¹⁾, niti da su se Harpokratovi kipići ma gdje ovamo našli²⁾.

Tim veće nas iznenadio veledušni dar bronzenoga kipa, izkopana u okolici Broda na Savi prigodom popravjanja ondješnje obale, učinjen tu ne davno našem nar. muzeju posriedovanjem velenčen. prof. Ad. E. Jurinca u Varaždinu od uzorite gosp. *Kristine Feričeve*. Ovaj kip egipatskoga boga Harpokrata polazi iz rimske dobe, te je prava riedkost i kao umjetnina a osobito radi njegove veličine, koja dosiže 23 1/2 cm. Predstavlja pako dečka snažnoga ustroja i puna lica, sasvim gola, s glavom nježno nagnutom desno, kamo i ostala uda nagiblju. Na glavi zada diže se listak lotosa, a pred njim s preda stoji jedarka istoga crieta. Gusta kosa valovito slazi po ramenih. Desnica se giblje prama licu tako, da kožiprst upire o podbradak; lijevica pako, nagnuta vani mal ne na pravi kut, uosila je bez dvojbe obični njegov znak obilnicu, ali ruka i obilnica opale su, te jih nema. Lieva se noga van pruža, a desna zaostaje, kao da se kip u hodu nalazi. Čilost i skladnost, a u isto doba mekanost i nježnost likova u svih djelovih ovoga kipa upravo je čudnovata. Prilažemo sliku, ako i slabo izradjenu.

¹⁾ Jedan nadpis, koj spominje Harpokrata, sada u Padovi, priobćen je kod Orelliusa (Henzena) na br. 1875: — ISIDI || SIGNVM HARPOCRATIS || C · DIDIVS || ACVTIANVS || DON · DED · — Poznato je pako, da su Mletčani orobili Dalmaciju i u pogledu starina, te je lasno, da i ovaj nadpis Padovanski kao i onaj Veronezki potiče iz Dalmacije.

²⁾ Mi smo u našoj razpravi *Faria Città Vecchia e non Lesina, Zagrabia* 1873. str. 10 spomenuli, da medju starinama izkopanimi u Starom Gradu, sačuvanimi u sbirki slavno poznatoga Petra Nisetića Starogradjanina, nalazio se je jedan kamenčić sa Ibisom i još jedan sa Jupitrom Amonom, te da i ondje egipatsko bogoslužje valjda i prije Rimljana bjaše iz Grčke prodrlo.

S. Ljubić.

